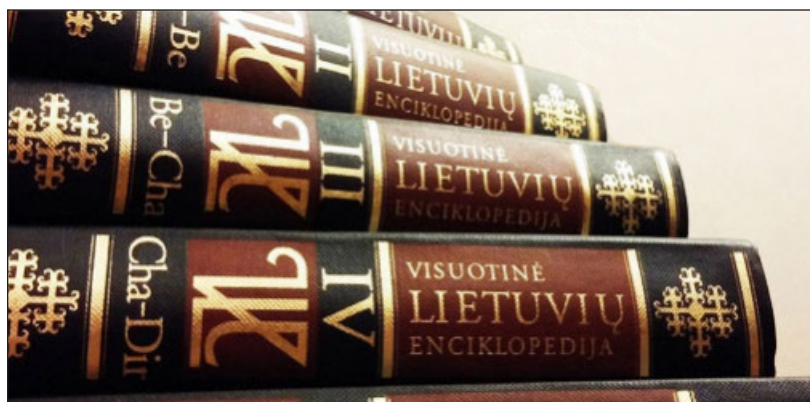

K R O N I K A

Enciklopedija XXI amžiaus Lietuvai (2000–2014 m.)

2014 m. baigta leisti 25 tomų *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (toliau – VLE), pirmoji po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (manoma, kad ateityje bus rengiamos tik elektroninės)*. Tai – universalus leidinys, mokliškai apžvelgiantis visas pasaulio žinių sritis, padedantis formuoti mokslinę pasaulėžiūrą šiuolaikinės visuomenės ir aplinkos klausimais, bendrųjų žmogiškųjų vertybių ir visuotinių teisių demokratinę sampratą. VLE straipsniuose pateikiamos naujos interpretacijos, šiuolaikinės traktuotės, originalūs tekstai. Išskirtinę mokslinę taikomąją VLE reikšmę sudaro tai, kad jie buvo išleisti po pusę amžiaus trukusios sovietinės okupacijos ir naujo tūkstantmečio pradžioje, tad apibendrina ir įtvirtina atkurtos nepriklausomos Lietuvos siekius.

Sovietinė okupacija, komunistinis ir pokomunistinis laikotarpis Europoje VLE tomuose pateikiami nauju, objektyviai apibendrinančiu žvilgsniu. VLE autoriai ir redaktoriai pirmąsyk visuomenei atskleidė gausybę praeities nutylėjimų, siekdami ištaisyti istorijos klastojimus ir iškraipymus, taip pat apžvelgė daug iki tol nutylėtų dabarties faktų, remdamiesi naujausiais tyrimais, leidiniais ir mokslinėmis interneto DB, jie vengė interpretacijų ideologizavimo, ir tai svarbu šiuolaikinio mokslo sklaidos reikšmingumui. Svarbiausias VLE yra visų tų procesų ir reiškinių lituanistinis akcentas, modernus jų nušvietimas atnaujintos tautos istorijos aspektais,

* 2015 m. dar išleistas VLE papildymų ir išryškėjusių pataisų (XXVI) tomas.

teiktinų terminų ir sąvokų normatyvinis adaptavimas, atitinkantis dabartinės lietuvių kalbos reikalavimus.

Sudarant ir vėliau atnaujinant vardyną bei formuojant straipsnių struktūrą, remiantis VLE Mokslinės redakcinės tarybos ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto (MELI, nuo 2010 m. Centro – MELC) valdybos parengtomis bei kartu perdiskutuotomis nuostatomis, plačiai taikytas neformalizuotas daugiakriterinis vertybinis jų tematikos pateikimas, svarbiausiųjų sudedamųjų reikšmingumų akcentavimas. Atsižvelgiant į pastaruosius bei jų taikymą *Brokhauso*, *Encyclopedia Britannica* ir kt. europinėse enciklopedijose, formuotos ir proporcijos tarp lituanistikos bei visuotinės kultūrinės tematikos, sparčiai kintančios veikiant globalizacijai.

VLE išsamiai pateikiami duomenys apie Lietuvos valstybingumo istoriją, lietuvių kovas už laisvę ir nepriklausomybę nuo seniausių laikų iki šių dienų; aprašomos žymiausios asmenybės, kurios kūrė Lietuvos valstybę, jos kultūrą ir mokslą, formavo lietuvių tautos identitetą. Aprašytos Lietuvos tautinės mažumos, kitų šalių bei tautų asmenys, turėję ir turintys įtakos Lietuvos valstybės įvairiapusei raidai. Išsamiai aprašyta Žemė ir Visata, pasaulio tautos (550) ir jų kultūra, valstybių ekonomika ir geopolitika, globalizacija ir ekologija, jų raidos tendencijos. Apžvelgta pagrindinių pasaulio religijų raida, ypač daug dėmesio skiriama Lietuvos katalikų bažnyčiai, kitoms tradicinėms religinėms konfesijoms, bendrosioms humanistinėms bei tautinėms vertybėms. Svarbus dėmesys skirtas antinaciniam ir antisovietiniam pasipriešinimui, lietuvių tautos genocidui ir tremties vietoms, išėivijai ir jos literatūrai bei menui. Todėl VLE yra svarbi ne tik Lietuvoje gyvenantiems žmonėms, bet ir tai globaliajai Lietuvai, kuri tęsiasi nuo Vilniaus ar Klaipėdos iki Londono, Čikagos ir Buenos Airių, mūsų tautiečiams užsienyje. Ji reikalinga ir pasaulio politikams, ir mokslininkams, tyrinėjantiems Lietuvą, jos vietą bei svarbą globalioje visuomenėje (jau pradėta rengti ir artimiausiais metais tikimasi išleisti suvestinius lituanistikai skirtus toms anglų ir kt. kalbomis). Iš viso lituanistika sudaro apie 25 proc. enciklopedijos teksto.

Enciklopedijos išleidimas yra svarbus tautos ir valstybės gyvenimo faktas. VLE tomuose, kurių kiekvienas sudaro apie 800 p., yra apie 121, 8 tūkst. straipsnių, 25 tūkst. iliustracijų, per 650 žemėlapių, apie 25 tūkst. biografinių straipsnių (iš jų 4 tūkst. su portretais). VLE taikomuojamu mokslo požiūriu ypač svarbi ir dėl to, kad bendradarbiaujant su Lietuvių kalbos komisija nustatė ir suvienodino įvairių mokslo bei gyvenimo sričių lietuviškąją terminiją, geografinių vietovardžių vartoseną, lietuvinio suslavintus vietovardžius bei praeities asmenybių pavardes. Jau dabar šią enciklopediją turi daugelis šalies bibliotekų, mokyklų, valstybinės ir visuomeninės įstaigos; siekiama, kad ji pasiektų visas Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje ir ten susibūrusias lietuviškas bendruomenes. Apie 1 400 VLE straipsnių tiesiogiai skirta užsienio lietuviams, jų organizacijoms, veiklai, darbams nušviesti.

VLE tomų medžiaga buvo atrenkama remiantis visuotinumą, aktualumą, patikimumą, naujumą, reikšmingumą, teritorinio ir istorinio artimumo Lietuvai

kriterijais. Todėl daugiau informacijos pateikiama apie kaimynines valstybes ir šalis, kurias su Lietuva sieja istoriniai ir glaudūs dabarties ryšiai; apie naujausiųjų laikų ir kaimyninių šalių įvykius ir veikėjus, kultūros kūrėjus; humanistines ir krikščioniškas vertybes; užsienio miestus, kuriuose yra lietuvių bendrijos; lietuvių tremties vietas, užsienio lietuvius. Lietuviškos antraštės ir svetimkalbių antraščių lietuviški atitikmenys (po antraštės) kirčiuojami. VLE vartojamų autentiškų tikrinių vardų ir jų lietuviškų atitikmenų sąrašai išspausdinti šios enciklopedijos tomų prieduose.

Kadangi VLE buvo rengiama kaip sisteminta enciklopedija, jos rengėjų nuomone, tai užtikrino šiuos privalumus:

- ◆ informacijos patikimumas – visi straipsniai rašyti ir recenzuoti tos srities specialistų;
- ◆ pateikimo sistemiškumas – medžiaga kaupia pagal nuosekliai ir tais pačiais principais sudarytus teminius vardynus, visam leidiniui taikyti tie patys medžiagos atrankos ir jungimo principai;
- ◆ metodinis nuoseklumas – informacija pateikta remiantis tais pačiais kriterijais, žemėlapiai ir kita iliustracinė medžiaga parengta vadovaujantis tais pačiais standartais;
- ◆ duomenų tarpusavio suderinamumas ir pasiekiamumas – išplėtota nuorodų sistema;
- ◆ aiški enciklopedijos sandara – tai leidžia greitai ir sklandžiai atnaujinti enciklopedijos turinį, naujus straipsnius prasmniais saitais susieti su jau esamais.

Šio leidinio sumanymo ir vykdymo iniciatoriai buvo MELC (iki 2010 m. – institutas, MELI) ir LMA, jų bendrai suformuota mokslinė redakcinė taryba (MRT), patvirtinta 1998 m.; apie pusę MRT narių rotacijos principu palaiptai keitėsi siekiant įtraukti autoritetingus bei produktyviausius specialistus. VLE vardynus, vėliau ir teikiamų straipsnių rankraščius peržiūrėjo, tikslino ir aprobavo Lietuvos ir užsienio mokslininkai bei kvalifikuoti specialistai praktikai, užsienio lietuviai. MRT ir MELI valdybos pasitarimuose buvo numatytos straipsnių apimtys, lituanistinė dalis, iliustravimo pobūdis, vertybinis ir pažintinis reikšmingumas, sistemingai aptariami diskutuoti vertinimai ir nauji aiškinimai.

VLE yra pirmoji ir, tikėtina, paskutinė nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje parengta tokios apimties enciklopedija, išleista spaudos būdu. Enciklopedijos duomenų bazė yra svarbus pagrindas šiuo metu rengiant skaitmeninį šios lietuvių enciklopedijos variantą. Sukurtos metaduomenų bazės ir įvairūs filtrai leis atlikti teminę informacijos atranką, paspartinti semantinę paiešką ir jos galimybes, sistemingai plėtoti ir atnaujinti, o naudojant nuorodų sistemą telkti jau sukauptus kitus skaitmeninės viešosios informacijos išteklius.

Enciklopedijos straipsnius rašė daug iškilių Lietuvos mokslo, kultūros ir visuomenės atstovų, tautos kūrybinis žiedas – iš viso 2 957 autoriai. Straipsnius spaudai rengė MELC šakinės redakcijos ir literatūrinės bei mokslinės patikros redaktoriai. Suredaguoti straipsniai buvo recenzuojami tos srities mokslininkų ar specialistų

ir apbruojami (esant reikalui ir koreguojami) MRT narių, iš viso apie 1 190 recenzentų. MRT nustatė pagrindines VLE rengimo gaires, aprobavo Generalinio vardyno sudarymo principus, apsvarstė ir pritarė VLE redagavimo mokslinei metodikai pagal suderintą taksonominę praktiką. Generalinį VLE vardyną sudaro 57 dalykiniai (teminiai) vardynai, atitinkantys Europos mokslo sričių ir krypčių klasifikaciją. MRT nariai kartu su įvairių mokslo, kultūros ir visuomeninio gyvenimo sričių specialistais aktyviai dalyvavo rengiant vardyną (teikė pastabas ir siūlymus), konsultavo VLE mokslinių redakcijų vedėjus ir redaktorius savo srities dalykinių straipsnių rengimo klausimais (tematikos, apimties, struktūros, medžiagos atrankos ir kt.).

Savo posėdžiuose MRT aptardavo kiekvieną išėjusį VLE tomą, išklausydavo Instituto (vėliau Centro) administracijos informaciją apie VLE eilinio tomo rengimo eigą, teikė siūlymus ir pastabas dėl rengiamų straipsnių ir jų autorių bei recenzentų. Visi VLE mokslinių redakcijų parengti straipsniai buvo siunčiami MRT nariams peržiūrėti bei taisyti, išryškėjusiems nuomonių skirtumams šalinti. VLE vyriausiasis redaktorius ir MRT sekretorius Antanas Račius ne tik peržiūrėjo kiekvieną straipsnį, kiekvieną recenziją, bet ir derino jų turinio rekomenduojamas pataisas su autoriais bei MRT recenzентаis. Jam nepriekaištingai talkino skyrių redakcijų vadovai ir darbuotojai: redaktoriai, kartografaai, iliustruotojai, korektoriai, maketuotojai. Labai geranoriškai prie VLE straipsnių rengimo prisidėjo šalies aukštųjų mokyklų, mokslo institutų, draugijų ir organizacijų, kultūros institucijų aukščiausios kvalifikacijos specialistai, o ypač Lietuvos MA nariai.

MELC darbuotojų ir MRT narių posėdžiuose eksperimentinės plėtros klausimais buvo sistemingai aptariami reikšmingiausiai moksliniai organizaciniai bei mokslo sklaidos darbai per visą VLE rengimo ir leidybos periodą. Ypač reikšmingas šių asmenų indėlis buvo padarytas formuojant bendrąją VLE koncepciją, taikant neformalizuotą daugiakriterinį VLE tematikos, vardyno ir socialinių mokslų terminijos sistemingą atnaujinimą. Pastaruoju metu šis kolektyvas grindė VLE elektroninės leidybos krypties tikslingumą, organizavo kitus specialistus šiuolaikiškai nušviečiant socialinių ir kultūros reiškinių, humanitarinių ir gamtamokslinių procesų sampratą, pagilinant ir adaptuojant jų modernią terminiją, atskleidžiant jos semantiką. MELI ir pastaruoju metu MELC rūpinosi VLE sklaida ir jos prestižo palaikymu; organizavo visą leidybos procesą, padėjo užtikrinti tamprius MELC kolektyvo ryšius su MRT nariais ir kt. enciklopedijos autoriais, rūpinosi leidinio platinimu bei finansavimu; aktyviai organizavo VLE sklaidą tarptautinėse ir nacionalinėse parodose, t. p. elektroninės DB formavimą ir prielaidas vėliau pereiti prie internetinės modifikacijos leidybos.

VLE plačiai ir išsamiai nušvietė esminius šiuolaikinės lituanistikos procesus, daug prisidėjo prie humanitarinių mokslų informacijos, desovietizacijos vertinimų. Jos išleidimas rodo tautos intelektualinį potencialą – tai yra vienas didžiausių ir ambicingiausių nepriklausomoje Lietuvoje įvykdytų mokslo ir kultūros eksperimentinės plėtros projektų. Tai yra ir nepaneigiamas tūkstantmetės valstybingumo

tradicijos įrodymas: tokią enciklopediją pajėgi išleisti tik nepriklausoma valstybė, kurios nevaržo svetima ideologija, primesti atrankos ir vertinimo kriterijai. VLE buvo rengta vadovaujantis moderniais semantiniiais ir taksonominiais enciklopedinės informacijos ekspertinio atrinkimo, vertinimo, profesionalaus apibendrinimo, koregavimo ir pateikimo metodais. Šio mokslinio taikomojo leidinio sklaida Lietuvos bibliotekose ir užsienyje, kitose valstybės ir verslo institucijose, t. p. tarp 8–10 tūkst. prenumeratorių skatino ir tebeskatina perkainoti ir įtvirtinti tiesos, žmogiškumo ir laisvės vertybes, globalizacijos atveriamas galimybes ir jos keliamas rizikas.

Juozas SKIRIUS,
Eugenijus JOVAIŠA